بە دوای هەڵوەشاندنەوەی «قەسەد»: کۆتایی مۆدێلێک یان دەستپێکی پێداچوونەوەیەکی چەپ بۆ کێشەی نەتەوەیی؟.. ڕزگار ئاکرێی

پرسی کورد وەک نموونەیەک : بانگەوازێک بۆ دەوڵەتی هاووڵاتیبوون و دادپەروەری کۆمەڵایەتی لەگەڵ ئاسۆیەکی سۆسیالیستی

ڕزگار ئاکرێی

دیمەنی کۆشکی گەل: یەک ئەزموون کۆتایی پێدێت و یەک پرسیار دەکرێتەوە

لە 25ی ئابی 2026، مەزڵوم عەبدی لە کۆشکی گەل لە دیمەشق ڕایگەیاند کە ئەرکی هێزەکانی سوریای دیموکرات کۆتایی هاتووە و وەک هێزێکی سەربازی سەربەخۆ هەڵوەشاوەتەوە. ئیدارەی ئەتۆنۆمی لەگەڵ هەموو پێکهاتە سەربازی و مەدەنییەکانی پەیوەست بە خۆی، هەموویان لە دامەزراوەکانی دەوڵەتی سووریا تێکەڵ بوون. ئەم ڕاگەیاندنە دوای ئۆپەراسیۆنێکی سەربازی فراوان هات کە هێزەکانی حکومەت لە کانوونی دووەمی 2026 دەستیان پێکرد. ئەو ئۆپەراسیۆنە بەشێکی زۆری ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی هێزەکانی سوریای دیموکراتی تێچوو و ڕێڕەوێکی دانوستانی کردەوە کە بە ڕێکەوتنێک کۆتایی هات بۆ تێکەڵکردنی هێز و دامەزراوەکانی لە ناو دەوڵەتی سوریادا.

من ئەمە بە پەرەسەندنێکی ئەرێنی دەزانم. ئەگەری جەنگی ناسیونالیستی وێرانکەر کەم دەکاتەوە و یەکەم قوربانی ئەم جۆرە جەنگانە هەمیشە کرێکاران و کرێکارانی هەژاری هەموو نەتەوەکانن. ڕێککەوتنە یەک لە دوای یەکەکان، لە ئازاری 2025 تاوەکو ڕێککەوتنی گشتگیر لە کانوونی دووەمی 2026 و هەتا ڕاگەیاندنی هەڵوەشاندنەوە، مەترسی جەنگیان کەمکردەوە و ناوچەکەیان لە وێرانکاری زیاتر ڕزگار کرد. لەگەڵ ئەوەشدا هیچ بڕگەیەکی تێدا نەبوو لەسەر ئەو پرسیارانەی کە ئێمە وەک هێزێکی چەپ و پێشکەوتووخواز لە پێناویدا دەجەنگین: مافەکانی ژنان، کەسایەتی عەلمانی دەوڵەت، کۆتاییهێنان بە تایبەتیکردن، پاراستنی کەرتی گشتی، دەستەبەرکردنی مافەکانی ژنان و پیاوانی کرێکار بە دەست و مێشک، بەدەستهێنانی دادپەروەری

کۆمەڵایەتی، و هەڵبژاردنی دیموکراتی بۆ هەموو بەرپرسێک.
ساڵانێکە بەشێکی بەرفراوانی چەپی کورد و نێودەوڵەتی ئەم مۆدێلەیان وەک شۆڕشێکی چەپی سۆسیال و فێمینیستی و دیموکراتی جەماوەری پێشکەش کردووە بە بڕیارێک کە لە لوتکە دەرچوو و لە کۆشکی سەرۆکایەتی لە دیمەشق ڕاگەیەنرا کۆتایی پێهات. هیچ ڕیفراندۆمێکی جەماوەری نەبوو و هیچ بڕیارێکی ڕاگەیەندراو لەلایەن ئەنجومەنەکان و کۆمونەکانەوە نەبوو کە هێزەکانی سوریای دیموکرات وەک خاوەن سەروەری ڕاستەقینە لە “ئیدارەی ئۆتۆنۆمی” کە گوایە لەسەر دەسەڵاتی خەڵک بنیات نرابوو، بە جیهان ناساندبێت. ئەمریکا پاڵپشتی سەرەکی سەربازی و سیاسی هێزەکانی سوریای دیموکرات بوو، لە هەمان کاتدا پشتیوانی لە ڕێڕەوی سیاسی و سەربازی دەسەڵاتدارانی نوێ لە دیمەشق دەکرد. بۆیە لایەنێکی سەرەکی بوو لە داڕشتنی ڕێڕەوی جەنگ و پاشان ڕێڕەوی چارەسەری. ئەم ڕاستییە بەتەنیا ئەوە دەردەخات کە دەسەڵاتی بڕیاردان لە کوێ بووە و تا چەند دەتوانرێت متمانە بە گرەوکردن لەسەر هێزە ئیمپریالیستییە گەورەکان بکرێت.
ئەوەی جێگەی سەرنجە چۆنیەتی دابەشکردنی تێچوونەکانە. دەوڵەتی نوێ بەشێک لە سوپا و نوخبەی حزبی هێزەکانی سوریای دیموکراتی هەڵگرت، سەرەڕای تایبەتمەندی چینایەتی و ئایینی و دیکتاتۆری ئەو دەوڵەتە. ژمارەیەک لە فەرماندەکانی هێزەکانی سوریای دیموکرات بە پۆستە سەربازییەکان دانراون و ئەوانی دیکەش پلە و پۆستی کارگێڕییان وەرگرت. ئەوان بوونە بەشێکی چالاک لە دەزگا سەربازی و سیاسی و کارگێڕی و ئەمنییەکانی حکومەتی سوریا و پێکهاتەی چینایەتی سەرمایەداری. ژنان و پیاوانی کرێکار بە دەست و مێشک، لە هەمان کاتدا، کورد، عەرەب، سریانی و هەموو کۆمەڵگایەکی تر، ڕووبەڕووی هەمان کێشە کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسییەکانی پێش جەنگ بوونەتەوە، کە ئێستا بەهۆی ساڵانێک لە شەڕ و وێرانکارییەوە تیژتر بووە.
هاوکات فەرمانێک دەرکرا کە کورد وەک بەشێک لە گەلی سوریا ناساند، کوردی وەک زمانی نەتەوەیی و نەورۆز وەک پشووی نیشتمانی ناساند، و کاریگەرییەکانی سەرژمێری نادادپەروەرانەی حەسەکە لە ساڵی 1962 لابرد. ئەمانە دەستکەوتی ڕاستەقینەن و نەوەکان تێکۆشاون بۆیان. لەگەڵ ئەوەشدا دانپێدانانەکە کاتێک هات کە هاوسەنگی هێز جێگیر بوو، نەک پێشتر. ئەو مافانەی کە بە فەرمان پێدراوە دەتوانرێت بە بڕیاری پێچەوانە بسەنرێتەوە، بەتایبەت لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتێکی نادیموکراسیدا کە پشت بە ڕێکخراوە ئیسلامییەکان دەبەستێت کە مێژوویەکی سەرکوت و توندوتیژییان هەیە. ئەوەی ئەمڕۆ پێویستە

ئەوەیە کە ئەم دەستکەوتانە بگۆڕین بۆ دەقێکی دەستووری ناچارکەر لە چوارچێوەی گواستنەوەیەکی سیاسی گشتگیردا، بە ئەوەی وەک بەرژەوەندی دەسەڵاتێکی دیکتاتۆر نەمێننەوە.
ئەو هۆشدارییە کاتێک سەیری سروشتی دەسەڵاتدارانی دیمەشق دەکەین تیژتر دەبێت. هیچ گەرەنتییەکی ڕوون و ناچارکەریان لەسەر کەسایەتی عەلمانی دەوڵەت و مافەکانی ژنان و ئازادییە گشتییەکان پێشکەش نەکردووە. تۆماری سەرکوتکردن و پێشێلکارییە دۆکیۆمێنتییەکانیان ئاماژە بە ڕێگایەکی تر دەکات و ترسی دیکتاتۆرییەکی نوێ لە ژێر پەردەیەکی ئایینیدا زیاد دەکات کە مەترسیدارتر نییە لە ئەوەی پێش خۆی.

چی له دۆسیەی تۆمارکراودا هەیە، چی ناشاردرێتەوه

بابەتی پێویستی بەوەیە کە لایەنە پۆزەتیڤەکانیش تۆمار بکرێن. لە هەرێمی کوردستانی عێراق، ڕاپۆرتە نێودەوڵەتییەکان میوانداریکردنی ژمارەیەکی زۆر ئاوارە لە هەموو کۆمەڵگەیەکی عێراقی تۆمار کردووە. ئەوان ئاماژەیان بە ئاستێک لە سەقامگیری و ئازادی کۆمەڵایەتی و ئایینی کردووە کە لە هەندێک ڕووەوە بەرزترە لە بەشەکانی تری عێراق و ڕۆڵی هەیە لە پاراستنی کەمینەکان لە هەڕەشەی لەناوبردن لە کاتی سەرهەڵدانی داعشدا.
لە باکوور و ڕۆژهەڵاتی سوریا هێزەکانی سوریای دیموکرات ڕۆڵێکی کاریگەری سەربازییان هەبوو لە شەڕی دژی داعش و باجی گیانی زۆریان دا. هەوڵ درا لە هەلومەرجی شەڕ و گەمارۆدا مۆدێلێکی کارگێڕی مەدەنی بنیات بنرێت و پێشکەوتنی ڕێژەیی لە بەشداری ژنان بەدەست هات کە لە چوارچێوەی ناوچەکەدا دەگمەنە لە بەرامبەردا تۆماری بەڵگەنامەیی دەوەستێت.

لە هەرێمی کوردستان، رێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی مافی مرۆڤ پێشێلکاری گەورە و سیستماتیکیان راگەیاندووە: دەستگیرکردن و ئەشکەنجەدانی ڕۆژنامەنووسان و داکۆکیکارانی مافەکانی مرۆڤ، سەرکوتکردنی خۆپیشاندانەکان دژ بە بێکاری، گەندەڵی و مووچەی نەدراو، هەندێک جار بە گوللەی زیندوو و شکستی گەورە لە پاراستنی ژنان لە توندوتیژی، لەگەڵ پێشێلکارییە گەورەترەکان کە ساڵ لە دوای ساڵ تۆمار دەکرێن.
لە باکوور و ڕۆژهەڵاتی سوریا، پێشێلکارییە بەرفراوانەکانی هێزەکانی سوریای دیموکرات بە هەمان شێوە تۆمار کراون. لەوانە ناردنی منداڵانی خوار تەمەن 18 ساڵ کە پێشێلکردنی بەڵێنە دووبارەکراوەکان بە کۆتاییهێنان بەو کارە و دەستگیرکردنی

هەڕەمەكى و ئەشكەنجەدان لە شوێنەكانى دەستبەسەركردن و سەركوتكردنى خۆپيشاندانەكان. ڕاپۆرتەكانى مافەكانى مر□ق ه□روەها تۆمەتى پێشێلكارى دژى دانيشتووانى عەرەب و ئاوارەبوونى زۆرەملێ لە هەندێك ناوچە و داخستنى دەزگاكانى ڕاگەياندن و ڕێكخراوەكانى كۆمەڵگەى مەدەنى تۆمار كردووە.
هيچ كام لەم فايلانە لەگەڵ يەكخستنەكە دانەخراون. لێكۆڵەرەوانى نەتەوە يەكگرتووەكان بەردەوامن لە وەرگرتنى شايەتى لەسەر كوشتن و بێسەروشوێنكردنى بەزۆر و دەستبەسەركردنى هەڕەمەكى لە حەسەكە.
ئاكامە مرۆييەكانى شەڕەكە هێشتا لەلايەن ئاژانسەكانى نەتەوە يەكگرتووەكانەوە بەدواداچوون دەكرێت. كۆميسيۆنى نێودەوڵەتى سەربەخۆى لێكۆڵينەوە وەك ئەو دەزگايە دەمێنێتەوە كە ئەركى دياريكردنى بەرپرسيارێتى ئەو جۆرە تاوانانە دەدات.

بۆشايى نێوان گوتار و پراكتيك
چەپ، چ ناوخۆيى بێت يان نێودەوڵەتى، ڕووبەڕووى تەحەدايەكى ئاڵۆز دەبێتەوە. چۆن بەرگرى لە مافە ڕەواكانى گەلى كورد دەكات و لە هەمان كاتدا ستانداردى ڕەخنەيى جێگير بەرامبەر بە هەموو دەسەڵاتێك ب□ بێ جياوازى دەپارێزێت؟ ئەو هاوسەنگييە مەرجێكە بۆ متمانەى خودى هاوپەيمانى ئينتەرناسيۆناليست.
هاوسۆزى لەگەڵ گەلى كورد و هەموو گەلانى چەوساوە بنەمايەكى سەرەكى چەپە لەسەر بنەماى ئەو بەهايانە دامەزراوە كە ژێردەستەيى نەتەوەيى، چەوساندنەوەى چينايەتى و هەموو جۆرە جياكاريەك ڕەتدەكەنەوە. گەلى كورد كەوتۆتە ژێر چەوساندنەوەى نەتەوەيى مێژوويى و بەردەوامەوە كە بريتييە لە جينۆسايد و ئاوارەبوونى زۆرەملێ و نكۆڵى كردن لە مافە كولتوورى و زمانەوانييەكان و سەركوتكردنى سياسى
لەگەڵ ئەوەشدا ئەم هاوسۆزييە لەسەر هاوئاهەنگى بێ مەرج دانەنراوە. دەبێت هێڵێكى ڕوون بكێشێت. لەلايەكەوە پشتيوانى لە مافى گەلانى چەوساوە بۆ شكۆمەندى، يەكسانى و مافى چارەى خۆنووسين هەيە. لەلايەكى ديكەشەوە پشتگيرى بێمەرجى پارتە ناسيوناليستە دياريكراوەكان دەكەن ك□ ت□□و□گلان لە پێشێلكارى گەورە و بەڵگەنامەيى سەلمێنراوە، ئەو پارتانەى كە بە درێژايى مێژووى خۆيان كوشتنى سياسى، دەستگيركردنى هەڕەمەكى، بێسەروشوێنكردن و ئەشكەنجەدانى نەيارەكانيان ئەنجام داوە، كە زۆربەيان لە ڕيزەكانى چەپەكانن.
بەشێكى زۆرى چەپ سەرنجى چەمكى “كۆنفيدرال□يزمى ديموكراتى” و تيۆرييەكانى عەبدوڵڵا ئۆجالان ڕاكێشا، كە لەلايەن ئيدارەى ئۆتۆنۆمى

وەک بەدیلەکی دەوڵەتی نەتەوەیی مەرکەزی پەسەند کرا. ڕاهێنان لەسەر زەوی دژایەتییەکی توندی ئاشکرا کرد. لە کاتێکدا قسە لەسەر کۆمەڵەکان و دیموکراسی جەماوەری بوو، بڕیاردانی سەربازی و دارایی لە دەستی کادرە حزبی و سەربازییە هەڵنەبژێردراوەکان بوو کە بە عەقڵییەتێکی توند مەرکەزییەت کاریان دەکرد.

پاشان زمانی ئیکۆلۆژیا، فێمینیزم و دژە دەوڵەت هەیە، کە وەک بەرگێکی ڕەوانبێژی لە بەردەم بیروڕای ڕۆژئاوا و بەتایبەتی چەپەکاندا بەکار دەهێنرێت، لە جیاتی دەسەڵاتێکی سەربازی یەک لایەنە کە لە نزیکەوە لەگەڵ دامەزراوە سەربازی و ئەمنییەکانی ئەمریکا کاریان دەکرد و پارەیان لێیان وەردەگرت. بەڕای من ئەمە هیچ خزمەتێک بە بیری چەپ ناکات. ئەو بیرکردنەوەیە لە ناوەرۆکەکەی بەتاڵ دەکاتەوە و دەیکاتە هێزێک کە لە جیاتی ئەو دامەزراوانە کار دەکات.

کاتێک ئەو بزووتنەوانەی کە خۆیان وەک شۆڕشگێڕ یان ئازادیخواز نیشان دەدەن پشت بە پارە و چەکی ئەمریکی دەبەستن، ئەمە بابەتێکی تاکتیکی تێپەڕ نییە. سروشتی ناوەکییان دەگۆڕێت، هەنگاو بە هەنگاو. کاتێک سەنتەری کێش لە بزووتنەوەی جەماوەرییەوە دەگۆڕێت بۆ پارەی دەرەکی، بزووتنەوەیەک لە هێزێکی کۆمەڵایەتییەوە دەگۆڕێت کە لە بنکەی جەماوەریدا ڕەگی داکوتاوە بۆ هێزێکی سەربازی مووچەخۆر. کەواتە مانەوەی ئەو زیاتر بەندە بە بەردەوامی پشتیوانی نێودەوڵەتی نەک لەسەر ئەو بنکەی جەماوەری کە لە کۆتاییدا بڕیار لەسەر داهاتووی دەدات. ئەو ساتەی کە ئەولەویاتی پاڵپشتیکەر دەگۆڕێت، لاوازی پێکهاتە یەکسەر ئاشکرا دەبێت. ئەمە ڕێک ئەو شتەیە کە ڕوویدا، و من لە وتارەکانی پێشووتردا ئاماژەم پێکرد لە ساڵی 2018.

واشنتن لە مانگی ئایاری 2025 سزاکانی سەر دیمەشقی لابرد. لە مانگی تشرینی دووەمی 2025 لە کۆشکی سپی پێشوازی لە ئەحمەد شەرعا کرد و سوریای خستە ناو هاوپەیمانی نێودەوڵەتی دژی داعش. هەڵمەتی کانوونی دووەمی 2026 لەنێو لێکتێگەیشتنی ئەمەریکا و تورکیادا دەستی پێکرد. نوێنەری ئەمەریکا تۆم باراک بە ئاشکرا ڕایگەیاند کە وڵاتەکەی پشتگیری فیدرالیزم ناکات لە سوریا و ئامانجی سەرەکی ئەو هێزانە بە شێوەیەکی کاریگەر کۆتایی هاتووە. نێردراوەکی پێشووی ئەمەریکا ڕەتیکردەوە ئەو ڕووداوە بە خیانەت ناوببات و ڕوونی کردەوە کە واشنتن هەمیشە هاوپەیمانێتییەکە بە کاتی، تاکتیکی و مامەڵەیی دەزانی. شایەتی بڕیاردەران خۆیان هەر شیکردنەوەیەکی زیاتر بە گرەوکردن لەسەر هێزە گەورەکانی سەرمایەداری پێویست ناکات.

ئەو پێکهاتەیەی کە وەک هاوپەیمانی لە نێوان کۆمەڵگەکانی ناوچەکەدا پێشکەش کرابوو لە یەکەم تاقیکردنەوەی جددیدا هەڵوەشایەوە. پێشتریش سەرکردایەتییەکەی ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان (بارزانی ها) وەک خاڵی سەرچاوەی نەتەوەیی سەرەکی بۆ کورد قبوڵ کردبوو. ئەمە سەرەڕای حوکمی خێزانی و خێڵەکی، گەندەڵی و گواستنەوەی بۆماوەیی دەسەڵات بوو. کاتێک دانوستانەکان بەرەو هەولێر ڕۆیشتن ڕوون بووەوە و مەسعود بارزانی ڕۆڵی ناوبژیوانی و کەفیلی گرتە ئەستۆ.

ئەمە ئەو دەرئەنجامە نییە کە من ئەمڕۆ پێش دەچم، دوای ئەوەی ئەزموونی هێزەکانی سوریای دیموکرات کۆتایی پێهات، چونکە ساڵانێک لەمەوبەر لەم ئاراستەیەدا نووسیومە.

لە وتارێکدا بە ناونیشانی "دەوڵەتی نەتەوەیی؟ یان دۆخی هاووڵاتیبوون و مافەکان؟" لە ساڵی 2018 دا بڵاوکرایەوە، ئەمەی خوارەوەم لەبارەی ئەزموونی چەپی ناسیونالیستی کورد لە سوریا نووسی:

"بە بۆچوونی من، ئەزموونی چەپی ناسیونالیستی کورد لە ڕێگەی پارتی یەکێتی دیموکراتی و ئەندامەکانی لە سووریا، هەرچۆنێک بێت گەشە بکات، دەبێتە چاکسازییەکی مەدەنی چەپ و ڕادیکاڵ، هاوشێوەی حوکمی بەعس لە عێراق و سوریا لە ساڵانی حەفتاکاندا، کە یەکێکە لە گرنگترین ئەزموونە مێژووییەکانی حکومەتی چەپی ناسیونالیستی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. و هەر یەکێک لەو ئەزموونانە بوو بە ڕژێمێکی دیکتاتۆری گەندەڵ و دیکتاتۆر."

هەر لەو وتارەدا هۆشداریم دا سەبارەت بە سروشتی هاوپەیمانێتییەکە لەگەڵ ئەمریکا و نووسیومە:

ئەمریکا وەک گەورەترین هێزی سەرمایەداری پشتگیری زۆربەی ڕژێمە کۆنەپەرست و ڕەگەزپەرستەکانی جیهان دەکات و هەرگیز بە یەک جار لایەنگری گەلانی چەوساوە یان بەها مرۆڤدۆست و ئازادیخوازەکان نەبووە. تەنها بۆ پاراستنی بەرژەوەندییە ستراتیژییەکانی خۆی لەوێ و لە ناوچەکە و ڕووبەڕووبوونەوەی کاریگەری ڕوسیا لە سوریا ئامادەیە. بە بۆچوونی من، هاوپەیمانێتی ئەمریکا لەگەڵ هێزەکانی سوریای دیموکرات بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی ئەمریکا خزمەت دەکات، نەبوونی هێزی زەمینی گەورەی خۆی لە خاکی سووریا، چ سەربازی ئاسایی بێت یان کۆمپانیا ئەمنییەکان، بۆیە پشت بە توانای سەربازی مرۆیی هێزەکانی سوریای دیموکرات دەبەستێت بۆ جێبەجێکردنی ئەجێندای خۆی لە ناو سوریادا. ئەم هاوپەیمانێتییە لەو هاوپەیمانێتییە دەچێت کە بەشێک لە ئۆپۆزسیۆنی عێراقی لەڕێگەی

کۆنگرەی نیشتمانی عێراقەوە لەڕووی سیاسی و سەربازییەوە لەگەڵ ئەمریکا پێکھێنا لەپێش ڕووخانی دیکتاتۆری□تی بەعس لەعیراقدا من لەو ب□او□□دام کە ھاوپەیمانێتییەکی کاتی و لاوازە کە دوای بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا دەکەوێت و شەرعییەت دەدات بە دەستێوەردان و کردارەکانی ئەمریکا لە سوریا و ھەروەھا یارمەتیدەرە بۆ جوانکردنی ڕوخساری ناشرین و تاریکی ئەمریکا لە ناوخۆ، ناوچەیی و جیھانیدا. ئەمریکا بەوە ناسراوە کە ھاوپەیمانەکانی بەجێ دەھێڵێت کاتێک ئەرکەکانیان تەواو دەبن، یان کاتێک ناکۆک دەبن لەگەڵ ئەجێندای ئەو وڵاتەدا. بەرژەوەندییە ست□راتیژییەکانی لەگەڵ تورکیا گرنگترین و یەکلاکەرەوەترین بەرژەوەندییە و مەسەلەکە کێشەی کاتە و ھیچی تر.”

تاقمی ناسیونالیستی ھاوشێوە کە بە زمانی جیاواز قسە دەکەن و پرسیارەکان کە دان بە ھیچ “بەڵامێکدا” نانێن

من لە دەقەکانی پێشووتردا تێبینیم کردووە کە ھیچ جیاوازییەکی بنەڕەتی لە نێوان دەستە ناسیۆنالیستە دەسەڵاتدارەکاندا نییە. ئەمە لە ھەرێمی کوردستانی عێراق و لە نێو ئەو وڵاتانەی کە باکوور و ڕۆژھەڵاتی سوریایان بەڕێوەبردووە و لە نێوان ئەوان و ڕژێمە ناسیۆنالیستە دەسەڵاتدارەکان و بۆرژوازییەکانی ناوچەکە لە بەغدا و دیمەشق و ئەنقەرە ھەڵیگرتووە لێکچوون لە سروشتی دەسەڵات و بەرژەوەندییە چینایەتییەکاندا قووڵ دەبێت. ئەوەی ئەوان دابەش دەکات پەیوەندی بە پشکەکان، کاریگەری، سەرچاوەکان و دابەشکردنی دەسەڵاتەوە ھەیە، ھەرگیز تایبەتمەندی حوکم یان بەرژەوەندییەکانی چینە کرێکارەکانە. ھەموویان بە پلەی جیاواز بەشداری دەکەن لە ھەژارکردنی جەماوەر، سەرکوتکردنی ئازادییەکان و پێشێلکردنی مافە ئابووری، کۆمەڵایەتی و سیاسیەکان، ھەر خ□□کی سەرەتایی نەتەوەیی و ئایینییان بێت. ڕوودا و واقیعەکان لەھەردوو ھەرێمی کوردستانی عێراق و سوریا تا ڕادەیەکی زۆر ئەم خوێندنەوەیەیان پشتڕاستکردۆتەوە

کەواتە بەس نییە کە چەپ بە شێوەیەکی ئەبستراکت ھاوسۆزی خۆی لەگەڵ “گەلی کورد” ڕابگەیەنێت. گەلان بلۆکی ھاوشێوە نین. ئەمانە پێکھاتەی چینایەتین کە تێیدا دژایەتییە نەتەوەییەکان لەگەڵ دژایەتییە چینایەتییەکان یەکتر دەبڕن و ھیچ گەل و نەژادێک ئەوەندە پاک نییە کە ئازاد بێت لە ململانێی ناوخۆیی چینایەتی. چەپ دەبێت ھەڵوێستی خۆی یەکلایی بکاتەوە و پرسیارەکەش ئاسانە: لەگەڵ کام چین لە گەلی کورد دەوەستێت؟ لەگەڵ بۆرژوازی کرێگیر و نوخبەی

حزبی کە دەسەڵات و سەروەت و سامان مۆنۆپۆل دەکەن یان لەگەڵ ژن و پیاوی کرێکار بەدەست و مێشک لەنێو کورد و عەرەب و تورکمان و نەتەوەکانی دیکەی ئەو ناوچانەدا کە بەدەست و مێشکەوە دەناڵێنن و بەدەست حوکمی دیکتاتۆری و هەژاری و بێکاری و پەراوێزخستن و داڕمانی خزمەتگوزارییەکان دەناڵێنن کە مافی سەندیکای کرێکاری سەربەخۆ و ڕێکخراوی سیاسی خۆیان بەرتەسک کراوە و کە بەتەنیا باجی جەنگە ناسیۆنالیستییەکان بە خوێنی خۆیان و داهاتووی منداڵەکانیان دەدات؟

لەبەر ڕۆشنایی ئاپۆرتە بەڵگەنامەکان، چەپ دەبێت پرسیاری یەکلاکەرەوە بە خۆی بکات. ئایا حوکمی بنەماڵەیی ڕەتدەکەینەوە و داوای هەڵبژاردنی دیموکراتی ڕاستەقینە دەکەین؟ ئایا ئەمە دەستگیرکردن، کوشتن و ئەشکەنجەدان ئیدانە دەکەین، هەرکەسێک بێت ئەنجامدەری بێت؟ ئایا داکۆکی لە ئازادی ڕۆژنامەنووسان و چالاکوانانی کورد و مافی عەرەب و تورکمان و سریانی و ئەوانی تر دەکەین بە یەکسانی تەواو؟ ئایا ئەمە دامەزراندنی منداڵان ڕەت دەکەینەوە و داوای مامەڵەی مرۆڤانە و دادگایی کردنی دادپەروەرانە بە هەموو کەسێک دەکەین کە لە زینداندان؟ ئایا داوا دەکەین لێکۆڵینەوەی سەربەخۆ و لێپرسینەوە لە هەموو پێشێلکارییەک بکرێت و مافە نەتەوەیی و زمانەوانی و کەلتوورییەکان لە دەستووردا دەستەبەر بکرێت؟ ئایا ئەمە بەرگری لە مافە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی جەماوەری کرێکار دەکەین و داوای خزمەتگوزاری گشتی و کار و کرێی دادپەروەرانە دەکەین و ڕووبەڕووی هەژاری و بێکاری و گەندەڵی و تالانکردنی پارەی گشتی و قۆرخکاری سەروەت و سامانی نوخبەی پارتی و بنەماڵەکە دەبینەوە ؟ ئایا ڕێگە نادەین هێزی چەپ و ئازادیخوازەکان پەیوەست بن بە سیستەمی سەربازی و ئەمنیی ئیمپریالیزم، یان پارەیان لێ وەربگرین؟

ئەم پرسیارانە تەنها پەیوەندی بە سوریاوە نییە. بە یەکسانی بەسەر هەرێمی کوردستانی عێراقدا جێبەجێ دەکرێت، کە بەشێک لە چەپ پەیوەستی بە پێداچوونەوە بە هەڵوێستی خۆی سەبارەت بە دەسەڵات و پارتە دەسەڵاتدارەکان هەیە، وە بەرگری لە دیموکراسی و ئازادی و مافەکانی مرۆڤ و چالاکوانانی هەردوو ڕەگەز و یەکسانی لە نێوان هەموو کۆمەڵگاکاندا بکات و دوور لە حیسابی حیزبی و نەتەوەیی بێت.

ئەگەر وەڵامەکە بە “بەڵێ”، بەڵام بارودۆخەکە نائاساییە” یان “کاتەکە هەڵەیە،” یان “دەقەکە دەبێت لەبەرچاو بگیرێت،” ئەوە ئەو شوێنەیە کە کێشەکە دەست پێدەکات. مافەکانی مرۆڤ و پرەنسیپەکانی چەپ هەرگیز نابێت بە هەڵبژاردنی جێبەجێ بکرێن، چونکە پاساو هێنانەوەی پێشێلکارییەکان بە پەنابردن بە بارودۆخی نائاسایی

وتاری چەپ نزیک دەکاتەوە لە هەلپەرستی و ستانداردە دووانەکان کە ئەم ڕەخنەی لێدەگرین لە سەرمایەداریدا.

ئەوەی لە سوریا ڕوویداوە و ئەوەی لە هەرێمی کوردستان ڕوودەدات ئەم هەڵسەنگاندنەوەیە زۆر بەپەلە دەکات و تەنیا پەیوەندی بە ناسیۆنالیستە کوردەکانەوە نییە بەشێک لە چەپەکانی جیهانی عەرەبی بۆ چەندین ساڵ بەرگری لە ڕژێمە دیکتاتۆرەکان دەکەن لەوانە ڕژێمە ناسیونالیستە بەعسییەکان لە عێراق و سوریا و بەشێکی دیکەش بەرگری لە مۆدێل و پارتە ناسیۆنالیستەکانی تر دەکەن. کەواتە ئەوەی پێویستە ئەوەیە کە واز لە هاوسۆزی لەگەڵ گەلان و مافەکانیان نەهێنن بۆ دیاریکردنی داهاتووی خۆیان. بریتییە لە پێداچوونەوە بە پەیوەندی نێوان پارتە و ڕژێمە ناسیونالیستە چەپەکان و دیکتاتۆرەکان و ئازادکردنی ئەو هاوپشتییە لە پاساوی بێ ڕەخنەی پێشێلکارییەکان و ئەو دەسەڵات و هێزە سیاسیانەی کە ئەنجامیان دەدەن هەرچەنێک بێت ناسنامەی نەتەوەیی و ئایدیۆلۆژییان

بەدیل: دەوڵەتی هاووڵاتیبوون و دادپەروەری کۆمەڵایەتی

من بە تەواوی قەناعەتم بە مافی هەموو گەلانی چەوساوە بە مافی چارەی خۆنووسین. لەگەڵ ئەوەشدا هەلومەرجی ناوخۆیی و ناوچەیی و نێودەوڵەتی و واقیعی سەر زەوی ڕێگە نادات لە داهاتوویەکی نزیکدا دەوڵەتی نەتەوەیی سەربەخۆی کورد دروست ببێت و هیچ پشتیوانییەکی نێودەوڵەتی جددی بۆ ئەو ڕێگایە نییە ڕووداوەکانی ساڵی 2026 بەڵگەیەکی ڕوونیان پێشکەش کرد. قەوارەیەکی نیمچە دەوڵەتی بەناوی ئیدارەی ئۆتۆنۆمی لە سوریا کە لەلایەن گەورەترین هێزی سەربازی ئیمپریالیستی جیهانەوە پاڵپشتی دەکرا، لە ماوەی چەند مانگێکدا کۆتایی پێهات، هەر کە حساباتی سەرمایەدارەکانی گۆڕا و هاوسەنگی هێزە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان گۆڕا. ئەم پەرەسەندنانە دەشێت لە هەرێمی کوردستانی عێراقیشدا ڕەنگ بداتەوە، هاوکات لەگەڵ گۆڕانی بەرژەوەندی و هاوپەیمانێتییەکانی ئەمریکا و هاوسەنگی هێزە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان.

لە هەمان کاتدا، من لەو باوەڕەدام کە گەشەی فکری و یاسایی مرۆڤایەتی و قورسایی زیادبوونی بەهاکانی مافەکانی مرۆڤ، دادپەروەری کۆمەڵایەتی و هاووڵاتیبوون، ناچار دەکات دووبارە بیر لە پڕۆژەکانی دەوڵەتی نەتەوەیی لەسەر بنەمای دەسەزی نەتەوەیی و ئایینی بکرێت. بەڕای من تێکۆشانی هاوبەشی گەلی کورد لەگەڵ گەلانی تری ناوچەکە و جەماوەری زەحمەتکێشی خەباتی هاوبەشە ئامانجی ئەوەیە کە لە دەوڵەتی نەتەوەیی پەراوێزخراو تێبپەڕێت و کرێکاران و هەژارانی کرێکار نەبنە سووتەمەنی بۆ جەنگە ناسیونالیستییە وێرانکەرەکان کە لە کۆتاییدا خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی بۆرژوازی

ناسیونالیستی و نوخبەکان دەکات.
ئەڵتەرناتیڤەکە، وەک من دەیبینم، زیاتر پەیوەندی بە پرسی کوردەوە هەیە. چوارچێوەیەک بۆ چارەسەرکردنی کێشە نەتەوەیی و ئایینییە جۆراوجۆرەکانی ناوچەکە پێشکەش دەکات: دەوڵەتی هاووڵاتیبوونی دیموکراتی. دەوڵەتێکی ئاوا پشت بە دەستوورێک دەبەستێت کە لەسەر بنەمای پەیماننامە نێودەوڵەتییەکانی مافەکانی مرۆڤ دامەزراوە، لەسەر بێلایەنکردنی نەتەوە و ئایین لە ناو دەوڵەتدا، لەسەر گەرەنتی یەکسانی نەتەوەیی و کەلتووری بۆ هەموو کۆمەڵگاکان، و ڕەتکردنەوەی هەموو شێوەکانی هەژموونی نەتەوەیی. هەروەها پشت دەبەستێت بە سیستەمێکی فیدرالی دیموکراتی لامەرکەزی لەگەڵ بنەمای جوگرافی و کارگێڕی دادپەروەرانە کە ڕێگە بە خۆبەڕێوەبردنی فراوان دەدات لە نێو دەوڵەتێکی یەکگرتوودا. لەگەڵ ئەوەشدا هەڵبژاردنی ڕاستگۆ، پلۆرالیزمی حزبی، جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان، دادوەری سەربەخۆ، ئازادی ڕۆژنامەگەری و سەندیکای کرێکاران و ڕێکخراوی سیاسی و پچڕانی تەواو لە دیکتاتۆریەت و دەسەڵاتی بۆماوەیی و حوکمی خێزانی و خێڵەکی.
دەوڵەتێکی ئاوا بەبێ دادپەروەری کۆمەڵایەتی تەواو نابێت. واتە دەستەبەرکردنی مافەکانی جەماوەری کرێکار لە هەموو نەتەوە و ئایینێک، پاراستنی کەرتی گشتی، و ڕەتکردنەوەی سیاسەتی تایبەتی و نیولیبرالی کە جەماوەر هەژار دەکات و نوخبەکان دەوڵەمەند دەکات.
لەم چوارچێوەیەدا، مافە نەتەوەیی و کەلتوورییەکانی هەموو نەتەوە و ئایین و کۆمەڵگاکان دەتوانرێت دەستەبەر بکرێت، بەبێ ئەوەی هیچ نەتەوە و گروپێکی ئایینی بەسەر ئەوانی تردا دابنرێت.
مەسەلەی کورد پرسێکی ڕەوایە و شایەنی هاوخەباتی ڕاستەقینە و پرەنسیپییە. لەگەڵ ئەوەشدا هاوپشتی ڕاستەقینە مانای پێدانی پارێزبەندی سیاسی و ئەخلاقی بە پارتە ناسیونالیستەکان و نوخبەکان ناگەیەنێت. واتە پشتیوانیکردن لە خەباتی گەلی کورد و سەرجەم گەلانی ناوچەکە لە پێناو ماف و ئازادییەکان و کەرامەت و دادپەروەری کۆمەڵایەتی ئەمەش مانای ئەوەیە کە ڕێگە نەدەین پرسی نەتەوەیی ببێتە ئامرازێک بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی نوخبەکان و پاراستنی مافە چینایەتییەکانیان
لێرەوە دەردەکەوێت کە ڕەخنەگرتن لە هێزەکانی سوریای دیموکرات ڕەخنە لە مافەکانی گەلی کورد نییە ڕەخنەگرتن لە حزبە دەسەڵاتدارەکان لە هەرێمی کوردستان ڕەخنەگرتن لەدەزی کورد نییە ڕەتکردنەوەی دەوڵەتی نەتەوەیی ڕەتکردنەوەی شوناسی نەتەوەیی و مافە نەتەوەییەکان نییە هەڵوەستەیەکی چەپە کە داوای ئازادکردنی هاوپشتی نەتەوەیی لە ژێردەستەیی نوخبە و دەسەڵات دەکات، پرسی

ئازادی نەتەوەیی بە خەبات بۆ دیموکراسی، یەکسانی و دادپەروەری کۆمەڵایەتی و خەباتی یەکگرتووی ژنان و پیاوانی کرێکار بە دەست و مەشک لە هەموو نەتەوە و کۆمەڵگایەکدا دەبەسترێتەوە.

سەرچاوەکان ..

I. پەرەسەندنەکانی ئەم دواییانە (2026)

- ڕێبەری کوردی سوریا هەڵوەشاندنەوەی هێزەکانی سوریای دیموکرات ڕادەگەیەنێت پاش تێکەڵبوونی بە سوپا ، فەڕەنسا 24 ، 25 ی ئابی 2026
https://www.france24.com/en/middle-east/20260825-syrian-kurdish-leader-dissolves-force-that-spearheaded-jihadist-fight
- ڕێککەوتنی گشتگیر لە نێوان حکومەتی سوریا و هێزەکانی سوریای دیموکرات بۆ یەکگرتنەوەی تەواو، سانا، 30 کانوونی دووەمی 2026
https://sana.sy/en/politics/2293263/
- چۆن شەرعی سوریا ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی کوردەکانی داگیر کرد و ئەمەریکا لە پاڵ ئەمەریکا هێشتەوە، ڕۆیتەرز، 21 ی کانوونی دووەمی 2026
https://www.reuters.com/world/middle-east/how-syrias-sharaa-captured-kurdish-held-areas-while-keeping-us-onside-2026-01-21/
- وەڵامدانەوەی مرۆیی لە پارێزگاکانی حەلەب و باکووری ڕۆژهەڵات، ڕاپۆرتی بارودۆخی ژمارە 2، ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان OCHA، 3ی شوباتی 2026
https://www.unocha.org/publications/report/syrian-arab-republic/humanitarian-response-aleppo-and-northeast-governorates-humanitarian-situation-report-no-2-3-february-2026
- نوێکردنەوەی مافەکانی مرۆڤ سەبارەت بە سووریا: گۆڕە بەکۆمەڵەکان و بەسەروشوێنکردنی بەزۆر لە حەسەکە، ئۆفیسی مافەکانی مرۆڤی نەتەوە یەکگرتووەکان (OHCHR)، نیسانی 2026
https://www.ohchr.org/en/press-briefing-notes/2026/04/human-rights-update-syria

II. ڕاپۆرت لەسەر هەرێمی کوردستانی عێراق

- ئازادی ڕادەربڕین لە هەرێمی کوردستانی عێراق بە شێوەیەکی بەرچاو بەرتەسک دەکرێتەوە، نەتەوە یەکگرتووەکان OHCHR، 2021
https://www.ohchr.org/en/press-briefing-notes/2021/05/freedom-expression-increasingly-curtailed-kurdistan-region-iraq-un

- عێراق: دەسەڵاتدارانی هەرێمی کوردستان شکستیان هێنا لە ڕزگاربووانی توندوتیژی خێزانی، لێبوردنی نێودەوڵەتی، 2024
https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/07/iraq-kurdistan-regions-authorities-failing-survivors-of-domestic-violence/
- ڕاپۆرتی خولی GCHR سەبارەت بە پێشێلکارییەکانی مافەکانی مرۆڤ لە هەرێمی کوردستانی عێراق، سەنتەری کەنداو بۆ مافەکانی مرۆڤ، 2025
https://www.gc4hr.org/gchrs-periodic-report-on-human-rights-violations-in-the-iraqi-kurdistan-region/
- ڕاپۆرتی وڵاتانی 2024 لەسەر مافەکانی مرۆڤ: عێراق، وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا
https://www.state.gov/reports/2024-country-reports-on-human-rights-practices/iraq

III. ڕاپۆرت لەسەر باکوور و ڕۆژهەڵاتی سوریا

- ڕاپۆرتی جیهانی 2025: بارودۆخی مافەکانی مرۆڤ لە سوریا، هیومان ڕایتس ووچ
https://www.hrw.org/world-report/2025/country-chapters/syria
- ئاکامەکان: نادادپەروەری، ئەشکەنجەدان و مردن لە بەندیخانە لە باکوری ڕۆژهەڵاتی سوریا، نەتەوە یەکگرتووەکان / OHCHR
https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2024/05/Aftermath_ENG.pdf
- منداڵان و ململانێی چەکداری: ڕاپۆرتی سکرتێری گشتی، نەتەوە یەکگرتووەکان، 2024
https://docs.un.org/en/S/2024/384
- سوریا: هێزە کوردییەکان قەدەغەکردنی منداڵانی سەربازی پێشێل دەکەن، هیومان ڕایتس ووچ
https://www.hrw.org/news/2015/07/10/syria-kurdish-forces-violating-child-soldier-ban-0
- کۆمیسیۆنی سەربەخۆی نێودەوڵەتی لێکۆڵینەوە لە کۆماری عەرەبی سووریا، نەتەوە یەکگرتووەکان OHCHR، 2025
https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iici-syria/independent-international-commission

IV. وتاری پەیوەندیدار لەلایەن نووسەرەوە

- ڕزگار ئاکرەیی- عەفرین … دەوڵەتی نەتەوەیی؟ یان دۆخی هاووڵاتیبوون و مافەکان؟ … تێبینییە کورتەکان (بە عەرەبی)
https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=593808

پەرەپێدانی هۆشیاری و گرنگیی بنەڕەتیی خوێندنەوە لە ژیانی هاوچەرخدا.. کارزان عزیز عەبدولڕەحمان

خوێندنەوە تەنها ئارەزوویەکی کاتی، سەرگەرمییەکی بەبایەخ یان کاتبەسەربردنێکی ڕوکەش نییە، بەڵکو یەکێکە لە پێویستییە هەرە بنەڕەتی و گرنگەکانی مرۆڤ لە ژیانی ڕۆژانەدا. ئەگەر پەلەنکردنێک بۆ پێویستییەکانی مرۆڤ بکەین، خوێندنەوە دەکرێت ڕاستەوخۆ لە دوای دابینکردنی پێویستییە سەرەکییەکانی وەک هەوای پاک، خۆراک، پۆشاک، شوێنی حەسانەوە و نووستن بێت. مێشکی مرۆڤ وەک هەر ئەندامێکی تری جەستە پێویستی بە چالاککردن و ڕاهێنانی بەردەوام هەیە، و خوێندنەوە باشترین ئامرازە بۆ زاخاودانی هۆش، فراوانکردنی ئەسۆی بیرکردنەوە، پەرەپێدانی زەین، و قووڵکردنەوەی تێگەیشتن لە دیاردەکانی دەوروبەر. لە جیهانی مۆدێرنی ئەمڕۆدا، سەرەڕای ئەوەی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیا و ئامێرە دیجیتالەکان زانیاریی خێرا و ئاسانیان لەبەردەستدا داناوە، هێشتا پەرتووک پێگەی باوەڕپێکراو و تایبەتی خۆی پاراستووە، چونکە پرۆسەی خوێندنەوەی کاغەزی و سەرنجدانی قووڵ کاریگەرییەکی دەروونی و هۆشیاریی تەواو جیاواز و باڵاتری هەیە بەراورد بە سەیرکردنی ڕوکەشی شاشەکان.

لە لایەکی تری تەندروستی و دەروونییەوە، توێژینەوە زانستی و پزیشکییەکان ئەوە دەسەلمێنن کە خوێندنەوەی ڕێکوپێک وەک وەرزشێکی دەماری و باوە بۆ مێشک. ئەم پرۆسەیە ماسوولکەکانی هزری چالاک دەکات، کارکردنی مێشک لە بوارە جیاوازەکاندا ڕێک دەخات، کەسایەتییەکی هاوسەنگ، نەرمونیان و گەشبین بەرهەم دەهێنێت، و بڕوا بەخۆبوون بەرز دەکاتەوە. هاوکات، خوێندنەوە ڕۆڵێکی کاریگەری هەیە لە دابینکردنی ئارامی و هێوری دەروونی، کەمکردنەوەی پەستانی دەروونی، دڵەڕاوکێ، سترێس و نیشانەکانی خەمۆکی. خوێندنەوەی شەوانە پێش نووستن دەبێتە هۆی ئامادەکردنی جەستە بۆ پشوویەکی تەندروست، و لە هەمان کاتدا وەک قەڵغانێکی بەهێز وایە بۆ

ڕێگریکردن یان دواخستنی نەخۆشییە مۆدێرنەکانی تایبەت بە لەبیرچوونەوە و تێکچوونی توانا مێشکییەکان (وەک زەهایمەر) لە تەمەنی پیریدا. بەجگە لەمانە، خوێندنەوە فەرهەنگی وشەسازیی مرۆڤ بە زاراوە و دەستەواژەی نوێ دەوڵەمەند دەکات، توانای زمانەوانی بەرز دەکاتەوە، و دەربڕینی هەست و ڕستەسازی بە شێوازێکی زانستی و ڕێک و پێک دەخات، کە ئەمەش ئاسانکاری دەکات بە ئەوەی مرۆڤ بە شێوازێکی کاریگەرتر بیرۆکەکانی خۆی بە کەسانی تر بگەیەنێت.

ئاستی بڵاوبوونەوەی کولتووری خوێندنەوە لە کۆمەڵگەدا

لە کۆمەڵگەی کوردیدا، بە مخابنەوە هێشتا خوێندنەوە نەبووەتە بەشێک لە نۆرم، نەریت، پێویستییەکی ڕۆژانە و بەشێکی دانەبڕاوی ژیانی تاکەکان، و ڕێژەی خوێنەران بەراورد بە چینەکانی تری کۆمەڵگە هێشتا لە ئاستێکی نزمدایە و جێگەی نیگەرانییە. ئەم دیاردە دواکەوتووە چەندین هۆکاری فرەچەشنی لە پشتە؛ لەوانە کەسپ و بەربەستە کۆمەڵایەتییەکان، دۆخی ناجێگیری سیاسی، قەیرانە ئابوورییەکان، نەبوونی ژێرخانێکی پەروەردەیی و کتێبخانەیی گونجاو، هەروەها قورسیی بژێوی ژیان و بێهیوایی دەروونی تاکەکان بەرانبەر بە داهاتوو. سەرەڕای بوونی ئەم هەموو ڕێگری و کەسپە دەرەکی و ناوەکییانە، هەرگیز نابێت ئەم بارودۆخانە ببنە پاساو یان بەهانەی ڕەوا بۆ پشتگوێخستنی پرۆسەی ڕۆشنبیربوون و زانستخوازبوون، چونکە مێژوو ئەوە سەلماندووە کە کۆمەڵگەیەک ڕێژەی خوێندەواری و هۆشیاریی تێدا لاواز بێت، بە ناچار ڕووبەڕووی پاشکەوتوویی فیکری و کۆمەڵایەتی دەبێتەوە.

ڕۆڵی ژینگە، پەروەردە و لایەنی دەروونی لە خوێندنەوەدا

بە ئەوەی خوێندنەوە لە کۆمەڵگەدا لە دۆخێکی لاوازەوە بگۆڕێت بە کولتوورێکی باو، زیندوو و جێگیر، پێویستە پرۆسەکە لە بنەڕەتەوە و لە قۆناغی منداڵییەوە دەست پێبکرێت. لەم پێناوەدا، خێزان، ناوەندەکانی پەروەردە و فێرکردن (قوتابخانەکان)، و دەزگاکانی ڕاگەیاندن ئەرکێکی گەورە و هاوبەش لە ئەستۆ دەگرن بۆ دروستکردن و پتەوکردنی پردی پەیوەندی لە نێوان منداڵ و پەرتووکدا. زۆر گرنگە کە منداڵ لە تەمەنی زووەوە ئاشنای چیرۆک و گۆڤاری منداڵان بکرێت تاوەکو تامەزرۆی بخوێنێتەوە و لە گەورەییدا خوێندنەوە ببێتە بەشێکی حەتمی لە ژیانی ڕۆژانەی. لە هەندێک کۆمەڵگەی پێشکەوتووی جیهاندا، ئەم پرۆسەیە لە قۆناغێکی زۆر پێشترەوە، واتە لە قۆناغی ساوایی و تەنانەت پێش لەدایکبوونیشەوە دەست پێدەکات؛ بە نموونە دایک و باوک لە ڕێگەی دەنگی نەرم، خوێندنەوەی کورتەچیرۆک یان

گەرانی و ئاوازی آرامەوە لە ماوەی دووگیانیدا یان لە مانگەکانی سەرەتای ساواییدا منداڵ ئاشنای دەنگ و زمان دەکەن، کە زانایانی دەروونناسی ئەمە بە ڕێگەیەکی زانستی و بەسوود بۆ گەشەی مێشک دەزانن. بۆیە لە کۆمەڵگەی ئێمەشدا، پێویستە دایک، باوک و مامۆستاکان خۆیان لە پێشەنگدا بن و ببنە نموونەی باڵا لە خوێندنەوەدا، تاوەکو نەوەی نوێ بە شێوازێکی سروشتی و چاولێکەری هۆگری پەرتووک ببن و لە سەرخستنی ئەم ئاراستە فیکرییەدا بەشدار بن.
لە لایەکی تریشەوە، تێگەیشتن لە پرۆسەی خوێندنەوە تەنها چالاکییەکی عەقڵیی ڕووت نییە، بەڵکو پێویستی بە تەرکیز و هێزێکی زۆری مێشکی هەیە. خوێندنەوە بەبێ بیرکردنەوە، لێکدانەوە و تێگەیشتن، وەک خواردنی بێ هەرسکردن وایە و ناتوانێت سوودی تەواوی هەبێت. خوێندنەوە یارمەتیی هاوسۆزیی خوێنەر دەدات؛ هاوسۆزیش خەسڵەتێکی گرنگی کەسایەتییە کە یارمەتیی تاک دەدات پەیوەندییەکی ئەرێنی، تەندروست و دوور لە گرژی لەگەڵ کەسانی دەوروبەریدا هەبێت. ئەمە هانی مرۆڤ دەدات میهرەبانتر بێت و هەمیشە ڕەچاوی هەست، بۆچوون و بارودۆخی کەسانی تر بکات، کە ئەمەش بناغەیەکی قایم بۆ پێکەوەژیانی ئاشتیانە پێکدەهێنێت.

دروستکردنی کۆمەڵگەیەکی هۆشیار و لێبووردە
ئامانجێکی تری گرنگی خوێندنەوە ئەوەیە کە کۆمەڵگەیەکی هۆشیار، ڕۆشنبیر و خاوەن باوەڕ بە جیاوازییەکان پێکبهێنێت. کاتێک تاکەکان هۆشیار دەبنەوە، ئەمە دەبێتە یارمەتیدەرێک بۆ ئەوەی کۆمەڵگە زیاتر لێبووردە بێت و جیاوازییەکانی یەکدی قبووڵ بکات. لە لایەکی تریشەوە، خوێندنەوە هۆکارێکی کاریگەرە بۆ خۆناسی و خۆهەڵسەنگاندن؛ خوێنەر لە ڕێگەی خوێندنەوەوە بۆی دەردەکەوێت کە لە چ ئاستێکدایە و چۆن دەتوانێت گەشە بە تواناکانی بدات. ڕوانینی تاک بۆ ژیان فراوانتر دەبێت، ئارەزوو و بەهرەکانی بە شێوازێکی باشتر گەشە دەکەن، و لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە کە تەنها بە خوێندنەوە نەخوێنێت، بەڵکو ئەوەی دەخوێنرێتەوە بە شێوازی پراکتیکی لە ژیانی ڕۆژانەدا پەیڕەوی بکات.

ئەنجام و کۆتایی
لە کۆتاییدا، دەکرێت بڵێین کە خوێندنەوە تەنها کاتبەسەربردنێکی ئاسایی نییە، بەڵکو ستوونێکی بنەڕەتییە بۆ بنیاتنانی کەسایەتییەکی هاوسەنگ، تەندروست و هۆشیار. سەرەڕای ئەوەی لە کۆمەڵگەی کوردیدا هێشتا خوێندنەوە نەبووە بە کولتوورێکی ڕۆژانە و

کۆمەڵێک بەربەستی دەروونی، ئابووری و سیاسی لەبەردەمیدا هەن، بەڵام ئەمە نابێت بکرێتە پاساو بۆ پشتگوێخستنی زانست و ڕۆشنبیری. چارەسەری ئەم کێشەیە لە دەستپێکردنەوە لە قۆناغی منداڵی، پێشەنگایەتیی خێزان و ناوەندەکانی پەروەردە، و تێکەڵکردنی ئەم نەریتە جوانە پێکدەبێت لە ژیانی هەمیشەییدا، تاوەکو نەوەی داهاتوو ببێتە خاوەن کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتوو و کراوە.

کارزان عزیز

لابردنی سێ سفری دیناری عێراقی؛ لە نێوان سودی ئابووری و مەترسییە یاساییەکان.. ئامادەکردنی: لوقمان مستەفا

پێشەکی

بابەتی لابردنی سفرەکان لە دیناری عێراقی، یەکێکە لەو بابەتە ئابووری و داراییە گرنگانەی کە هەر جارێک دەخرێتە بەر گفتوگۆ، پرسیارێکی گەورە دروست دەکات: ئایا لابردنی سێ سفر لە دراوی عێراقی دەبێتە هۆی بەهێزبوونی دینار و باشترکردنی بارودۆخی ئابووری، یان تەنها گۆڕینێکی تەکنیکییە کە بەخۆی هیچ گۆڕانێک لە بەهای ڕاستەقینەی دراوەکە دروست ناکات؟

لە ڕووی ئابوورییەوە، لابردنی سفرەکان بە مانای ئەوە نییە کە بەهای ڕاستەقینەی دینار بە خێرایی زیاد دەبێت. بۆ نموونە، ئەگەر ١٠٠٠ دینار ببێتە ١ دینار نوێ، بە مەرجێک کە هەموو نرخەکان، مووچەکان، قەرزەکان و داراییەکان بە هەمان ڕێژە بگۆڕدرێن، بەهای ڕاستەقینەی سامانی کەسەکە ناگۆڕێت.

بانکی ناوەندی عێراق لە بەڵگەیەکی تایبەت بە پڕۆژەی «حذف الأصفار الثلاثة» لە ساڵی ٢٠١٢دا، ئەم پرۆژەیەی بە چوارچێوەی ڕێکخستنەوەی

سیستەمی دراو و چارەسەرکردنی کۆمەڵە دراوێکی زۆر و ژمارە گەورەکانی پەیوەست بە مامەڵە نەقدییەکان باس کردووە.

یەکەم: سودەکانی لابردنی سێ سفر

١-ئاسانکردنی مامەڵە نەقدییەکان. ژمارە گەورەکانی دینار لە ژیانی ڕۆژانەدا هۆکاری هەندێک ئاڵۆزی لە حسابکردن و تۆمارکردنی مامەڵەکانن. کەمکردنەوەی ژمارەی سفرەکان دەتوانێت نووسین و خوێندنەوەی نرخ و حسابەکان ئاسانتر بکات.

٢-کەمکردنەوەی کۆست و قەبارەی مامەڵە نەقدییەکان. ل□ پڕۆژەکانی ڕێکخستنەوەی دراو، کەمکردنەوەی ژمارەی سفرەکان دەتوانێت بە شێوەیەکی تەکنیکی کاریگەری لە چاپ، گواستنەوە، هەڵگرتن و ژماردنەوەی پارەی نەقد هەبێت.

٣-یارمەتیدان بە ڕێکخستنی سیستەمی حسابداری و بانکیە. ژمارە کەمترەکان دەتوانن لە سیستەمەکانی بانکداری و حسابداری، بە تایبەتی لە سیستەمە دیجیتاڵەکان، هەندێک کار ئاسانتر بکەن.

٤-ئەگەر ئەم پرۆژەیە لەگەڵ ئیسلاحی بانکی، کۆنترۆڵکردنی گەشەی نقدینە، کەمکردنەوەی گەندەڵی، بەهێزکردنی بەرهەمهێنان و جێگیرکردنی سیاسەتی دارایی جێبەجێ بکرێت، دەتوانێت ببێتە بەشێک لە پرۆسەی نوێکردنەوەی سیستەمی دارایی و بانکی وڵات.

دووەم: زیان و مەترسییەکان

لەگەڵ ئەو سودانەشدا، لابردنی سفرەکان مەترسیی خۆی هەیە، بە تایبەتی ئەگەر لە کاتی نادروست و بەبێ ئامادەکاری جێبەجێ بکرێت.

١-مەترسی، تێکچوونی متمانەی خەڵک بە دراوەکە ئەگەر هاووڵاتی هەست بکات کە لابردنی سفر بە مانای کەمبوونەوەی بەهای داراییەکەیە، دەتوانێت هەڵسوکەوتی خۆی بگۆڕێت و بەرەو دۆلار، زێڕ یان دراوە بیانییەکان بچێت.

٢-مەترسی، هەڵە لە گۆڕینی نرخ و حسابەکانە. لە کاتی گۆڕینی دراوە کۆنەکە بۆ نوێ، دەبێت ڕێژەی گۆڕین بە یاسا و بە شێوەیەکی ڕوون دیاری بکرێت، بۆ ئەوەی هیچ لایەنێک نتوانێت بە هۆی گردکردنەوە یان گۆڕینی نرخەکان زیان بە هاووڵاتی بگەیەنێت.
بۆ نموونە، ئەگەر ١٠٠٠ دیناری کۆن = ١ دیناری نوێ بێت، ئەوا مووچەی ١،٥٠٠،٠٠٠ دینار دەبێتە ١،٥٠٠ دیناری نوێ؛ بەڵام هەمان شت

دەبێت بە نرخەکان، کرێی خانوو، قەرز، پاشەکەوت و هەموو پابەندییە داراییەکان جێبەجێ بکرێت.

سێیەم: ڕووی یاسایی

لە ڕووی یاساییەوە، پرسیارە سەرەکییەکە ئەوەیە: کە دەسەڵاتی دەرکردن و گۆڕینی شێوە و پۆلەکانی دراوی عێراقی هەیە؟
بەپێی یاسای بانکی ناوەندیی عێراق ژمارە ٥٦ی ساڵی ٢٠٠٤ ــی هەموارکراو، بانکە ناوەندیی عێراق دەسەڵاتی دەرکردن و بەڕێوەبردنی دراوی عێراقی هەیە و ماددەکانی ٣٢ و ٣٣ چوارچێوەی ئەم دەسەڵاتە دیاری دەکەن.

لەبەر ئەوە، لابردنی سفرەکان نابێت وەک «گۆڕینی ژمارەیەک» تەنها سەیر بکرێت؛ بەڵکو پڕۆسەیەکی یاسایی ــ داراییە کە پێویستی بە ڕێکخستنی وردی مافی خاوەن پارە و پابەندییە داراییەکان هەیە.

چوارەم: نموونەی یاسایی

با گریمانە بکەین یاسایەکی نوێ دەرچوو و بڕیار درا:

١٠٠٠ دیناری کۆن = ١ دیناری نوێ.

کەسێک لە بانک ٥٠،٠٠٠،٠٠٠ دیناری هەبێت.

بەپێی ڕێژەی گۆڕین:

٥٠،٠٠٠،٠٠٠ دیناری کۆن ÷ ١٠٠٠ = ٥٠،٠٠٠ دیناری نوێ.

لێرەدا دەبێت یاسا بە ڕوونی دیاری بکات کە گۆڕینی ژمارەکان نابێت ببێتە هۆی کەمکردنەوەی مافی دارایی خاوەن پارە.

هەمان بنەما دەبێت لە قەرزەکانیشدا جێبەجێ بکرێت.

بۆ نموونە، ئەگەر کەسێک ٢٠٠،٠٠٠،٠٠٠ دینار قەرزدار بێت، دوای لابردنی سێ سفر دەبێت قەرزەکە ببێتە:

٢٠٠،٠٠٠،٠٠٠ ÷ ١٠٠٠ = ٢٠٠،٠٠٠ دیناری نوێ.

ئەگەر یاسا بە شێوەیەکی نادروست جێبەجێ بکرێت و یەکێک لە لایەنەکان بتوانێت بە هۆی گۆڕینی ژمارەکان قەرزەکە کەم یان زیاد بکات، ئەمە دەتوانێت ببێتە سەرچاوەی ناکۆکی و دادگایی.

پێنجەم: گرێبەستەکان و مافی هاووڵاتی

پرسیارێکی گرنگی یاسایی ئەوەیە کە چی بەسەر گرێبەستە کۆنەکاندا دێت؟

بۆ نموونە، ئەگەر گرێبەستێک بە بڕی ٣٠٠ ملیۆن دینار واژۆ کرابێت و لابردنی سفرەکان دوای ئەوە جێبەجێ بکرێت، دەبێت یاسا یان ڕێنماییەکان بە ڕوونی دیاری بکەن کە:

٣٠٠ ملیۆن دیناری کۆن = ٣٠٠ هەزار دیناری نوێ.

بەڵام ئەمە تەنها گۆڕینی ژمارەییە، نەک گۆڕینی بەهای واقعی پابەندییەکە.

هەمان بنەما دەبێت بۆ مووچە، خانەنشینی، قەرز، پاشەکەوتی بانک، کرێ، باج، کۆمپانیا و هەموو مامەڵە داراییەکان جێبەجێ بکرێت.

شەشەم: لابردنی سفر و بەهێزکردنی دینار

یەکێک لە هەڵە تێگەیشتنە باوەکان ئەوەیە کە خەڵک وا دەزانن ئەگەر سێ سفر لە دینار بسڕدرێتەوە، دینار بەخۆی بەهێز دەبێت.
ئەمە بە شێوەیەکی خۆکار ڕاست نییە.

ئەگەر ١ دۆلار = ١٣١٠ دینار بێت، و تەنها سێ سفر بسڕدرێتەوە، لە هەمان ڕێژەدا:

١ دۆلار = ١.٣١ دیناری نوێ.
لە هەمان کاتدا توانای کڕینی دینار بە شێوەی خۆکار زیاد نابێت.

بانکی ناوەندی عێراق لە ساڵانی نزیکدا بەردەوام جەختی لەسەر جێگیری نرخی دراو و پاراستنی ئاستی گشتیی نرخەکان کردووەتەوە و لە ٢٠٢٥دا ڕایگەیاندووە کە هیچ نیازی بە گۆڕینی نرخی فەرمی دینار نییە.

-دەرەنجام
لابردنی سێ سفر لە دیناری عێراقی، ئەگەر بە پلانی زانستی، ئابووری و یاسایی و بە ئامادەکارییەکی تەواو جێبەجێ بکرێت، دەتوانێت سودی هەبێت لە ڕێکخستنی سیستەمی دراو، ئاسانکردنی مامەڵەکان و کەمکردنەوەی قەبارەی ژمارەیی دراو.

بەڵام ئەگەر لەگەڵ چاکسازی ئابووری، بانکی و دارایی نەبێت،

لابردنی سفرەکان بۆ تەنیا ناتوانێت کێشەکانی دینار چارەسەر بکات.

-لە ڕووی یاساییەوە، گرنگترین بنەما ئەوەیە کە گۆڕینی شێوەی دراو نابێت ببێتە هۆی گۆڕینی مافی دارایی هاووڵاتیان. بۆیە دەبێت یاسا بە وردی ڕێژەی گۆڕین، ماوەی گواستنەوە، مافی خاوەن پارە، گرێبەستەکان، قەرزەکان، پاشەکەوتە بانکییەکان و ڕێکاری چارەسەرکردنی ناکۆکییەکان دیاری بکات.

-لە کۆتایی دا، لابردنی سفرەکان ئامرازێکی ڕێکخستنی دراوە، نە جادوی بەهێزکردنی ئابووری. بەهێزبوونی دینار پێویستی بە بەرهەمهێنان، زیادکردنی داهاتی ناوخۆ، کەمکردنەوەی پشتبەستن بە نەوت، چاکسازی بانکی، کۆنترۆڵی گەندەڵی و سیاسەتی دارایی و نەختینەیی جێگیر هەیە.

سەرچاوەکان:

1. یاسای بانکی ناوەندیی عێراق ژمارە ٥٦ی ساڵی ٢٠٠٤ ی هەموارکراو. (البنك المركزي)
2. بانکی ناوەندیی عێراق، «إعادة هيكلة العملة العراقية – مشروع حذف الأصفار الثلاثة»، ٢٠١٢. (البنك المركزي)
3. بانکی ناوەندیی عێراق، بەڵگە و ڕوونکردنەوەکانی پەیوەست بە دەرکردن و بەڕێوەبردنی دراو. (البنك المركزي)
4. بانکی ناوەندیی عێراق، ڕوونکردنەوەی سیاسەتی نرخی دراو و جێگیری نرخی دینار، ٢٠٢٥. (البنك المركزي)aa

---

خۆت پاڵەوانی ژیانی خۆت بە.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بەدرێژایی ژیانم، کە لە پاییزی تەمەندامە و وەک شاعیرە سویدییەکە گوتەنی، بە نێو پاییزدا بەرەو مەرگ دەڕۆم، بیرم نایەت یەک پاڵەوان لە ژیانم، بە دایکم و باوکم، مامۆستا و هاوڕێکانم، خێزانەکەم هەبووبێت، چونکە مرۆڤ لە ژیانیدا کە لە ژێر سێبەری کەسێک وەستا، بە نەمانی سێبەرەکە خۆشی نامێنێت، بۆیە دەبێت خۆی

پاڵەوانی ژیانی خۆی بێت و خۆی لە سەر پێی خۆی بووەستێت و هیچ کەس بە مامۆستاکانیشیەوە، کە ئەرکی پیشەیی خۆیان بە جێ دەگەیەنن، بە پاڵەوانی خۆی نەزانێت، چونکە ئەمە وەك هایدگەر دەڵێت، جۆرێکە لە بوونی ناڕەسەن! هەر لە منداڵ□ییەوە، هەستم کرد فڕێ درامە نێو ژیان، ئیدی دەبوو لە سەر پێی خۆم بووەستم و خۆم ببمە پاڵەوان و ڕێ نیشاندەرەی خۆم و سوپاس بۆ خوا تا بە ئەمڕۆ گەیشتم. لە ژیانمدا، سەدان، بگرە هەزاران ناسۆری و کەوتن و شکست و نائومێدی و ڕەشبینی و سەختی و نەبوونی و هەژاریم بینی، بەڵام هیچ کام لەو واقیعە سەختانەی ژیان، ئەو هەستەیان لا دروست نەکردم، بچمە ژێر سایەی کەسێکی دیکە و ئیدی بیکەمە پاڵەوانی ژیانم، بەڵکو خۆم ڕووبەڕووی گرفت و سەختییەکان بوومەوە. ئەو دەمانەی لە هەولێر دەمخوێند، لە بەر بێ پارەیی، بە پێ دەچوومە پەیمانگا، چەندین کیلۆمەترم دەبڕی و دەهاتمەوە، چونکە پارەم نەبوو کرێی پاس بدەم، دەمتوانی پارە لە چەندین دۆست و هاوڕێ و کەسانی زەنگین بە قەرز وەربگرم، بەڵام شکۆمەندی خۆم ڕێگەی پێ نەدەدام. نەك دەیان جار، سەدان جارن نان و شەربەتم خواردووە،جار هەبوو بۆ ماوەی دوو ڕۆژ هیچم نەدەخوارد، چونکە لە خێزانێکی هەفت کەسی یەکجار نەدارو پەرپوت و هەژار بووم و باوکم توانای ئەوەی نەبوو بمانژ□ن□□ت، ل□ س□رد□می گ□رانییەکەو شەڕی ناوخۆدا. جارێکیان کە بەڕێوەبەری قوتابخانە بووم، چەندین مامۆستای دۆست و هاوڕێ و ئازیزم لابوون، هەموویان گوتیان گەر پێویستیت بە پارەیە چەندت دەوێ با پێتی بدەین، یەکێك لە مامۆستاکان، کە لە هەموویان زیاتر هاوڕێم بوو، ئێستا لە فینلەندا دەژیت و یادی بەخێر، وەك ئەوان نەیگوت پارەت پێویست نییە؟ئەو مامۆستایە ڕووی لە مامۆستاکان کردوو پێی گوتن، من لە هەمووتان نزیکترم لەو، لە هەمووشتان زیاتر خۆشم دەوێت، بەڵام من نەفسیەت و کەسیەتی مامۆستا سەدیق دەناسم، کە ئامادە نییە پارە لە هیچ کەسێك وەربگرێت، دەنا من لە بەرایی هەمووتان، چەندی بووێت پێم دەدا. مەبەستم لەو نموونانە ئەوە نییە، ئێمە نموونەیی بین، کە ئێستاش ژیانم پڕە لە قەهڕ و خەفەت، نەخێر، بەڵکو مەبەستمان ئەوە بوو مر□ق نا بێت شانازی بەوە بکات پاڵەوانێك لە ژیانی هەبووە ! ئەی خۆت چی؟ وەك ئەو ژیریی و هەست و توانات نەبووە؟ ئەوانەی خۆیان لە ژێر سایەی سێبەری کەسێك دەبینەوە، دەیانەوێت بچووکی خۆیان بە گەورەیی کەسەکە دەربخەن. کاتێ دەبینم کەسێك هەڵپەی ئەوەیەتی وێنە لەگەڵ بەرپرسێکی گەندەڵ بگرێت، خۆم لە شوێنی خۆم تەریق دەبمەوە، مەگەر ئەویش وەك تۆ مر□ق نییە؟ بگرە تۆ لەو شکۆمەندتر و بەڕێزتریشی، هیچ نەبێ تۆ وەك ئەو سەرمایەی ئەم وڵاتەت نەدزیوە و گەندەڵیت نەکردووە. مر□ق د□ب□ت خ□ی

پاڵەوانی ژیانی خۆی بێت، چونکە ئەوەی واهەست بکات پاڵەوانێك لە ژیانی هەبووە، بۆ هەتا هەتایە ناتوانێت ببێتە پاڵەوان، چونکە پاڵەوان بوون یەك جارە و بۆ یەك كەسە.

سەدیق سەعید ڕواندزی

فەتەشەپ.. شیعری نارین ڕۆستەم

هەرجارەی ترس چەنووکی
لە ماڵەکە گیر
دەکرد،
لەگەڵ ڕۆژباشی خۆر
دایک و کوڕەکە
دەمیان بەرەو ئاسمان دەکردەوە
تا
پەرجوویەک بکەوێتە
خوارەوە.

دوای شەوشادی خۆر…
نەرەی باوک و کچەکە
دەهات،
بۆ دۆزینەوەی گسکەکی کارەبایی
کە ترس هەڵبمژێت…
یەکێکیان دەستی ڕاستی
زەوی و
ئەوەی دیکە
دەستی چەپی دەگرتە بەر.

کامێراکەی خوا…
بەشی ئەلبوومێک
وێنەی دووقۆڵی دایک و کوڕەکەی
بۆ دەمی کراوەوە
کاتێک چاوەڕوانی پەرجوون
گرتووە و

نازانێت چۆن بۆیان بنێرێتەوە!

لە کامێرای ڕۆژنامەنووساندا…
باوک
کەوتووەتە ناو خۆپێشاندانەکان و
دەستی کچیش
لە گسکێکی کارەبایی گیر بووە،
فۆتۆشۆپ ن□ بێت
هیچ شتێک بۆ لای یەکتریان
ناگەڕێنێتەوە.

نارین ڕۆستەم

جەنگ و گەمارۆی ئابووریی ئەمریکا بۆسەر ئێران و چەند ڕاستییەک.. نوری بەشیر

ئەمریکا دەورەیەکی نوێی جەنگ و فشاری بۆسەر ئێران دەستپێکردووە؛ دەورەیەک کە لەگەڵ قۆناغی جەنگی ١٢ ڕۆژە و ٤٠ ڕۆژە، یان قۆناغی “نە شەڕ و نە ئاشتی” جیاوازییەکی گەورەی هەیە. ئەم قۆناغە تەنها بە هێرشە سەربازییەکان سنووردار نابێتەوە، بەڵکو بە توندکردنەوەی گەمارۆ و فشارە ئابوورییەکانیش درێژەی پێدەدرێت و دەتوانێت کاریگەرییەکی قووڵ لەسەر ئێران، کۆماری ئیسلامی، خەڵکی ئێران و هاوسەنگیی هێز لە ناوچەکەدا دابنێت.
جەنگەکە کە بە هێرشی ئەمریکا و ئیسرائیل دەستی پێکرد، بەشێوەیەک پەرەی سەند و بووە هۆی فراوانبوونی کێشەکە بۆ بەشێکی زۆر لە ناوچەکە، ل□ بەرئەوەی ئێرانیش بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆی هەوڵیدا کێشەکە بگەیەنێتە دەرەوەی سنوورەکانی خۆی. ئەنجامی ئەمەش دروستبوونی بارودۆخێکی ئاڵۆز و پڕ لە ترس و نائارامیی دروستکرد.
لە شوباتی ٢٠٢٦ەوە، پەیوەندیی نێوان ئەمریکاو ئێران بە قۆناغە جیاوازەکانی جەنگ، فشار، دانوسان و وەستانی جەنگدا تێپەڕیوە. ئەم گۆڕانکاریيانە ئەم دوو لایەنەی خستووەتە بارودۆخێکەوە کە گەڕانەوە

بە بارودۆخی پێش جەنگ ئاسان نییە. لەم چوارچێوەیەدایە، کە ئەمریکا زیاتر پشت بە گەمارۆ و فشارە ئابوورییەکان دەبەستێت.
رۆژی پێنجشەممە ٢٠ی ئاب، سکۆت بێسێنت، وەزیری گەنجینەی ئەمریکا، لە قسەکانیدا دەربارەی توندکردنەوەی گەمارۆکان بەسەر ئێران، ئەوەی خستەڕوو کە سزاکان دەبنە یەکێک لە گەورەترین هەوڵەکان بۆ دابڕین و گۆشەگیرکردنی ئابووریی ئێران، و فشارە ئابوورییەکان دەتوانن کاریگەرییەکی ئەوتۆ لەسەر رژێم دابنێن کە ببێتە هۆی ڕووخاندن و گۆڕانکاری لە دۆخی سیاسی.
بێسێنت هەروەها هۆشدارییەکی توندی بە هاوپەیمانانی واشنتن دا و گوتی: "یان لەگەڵمانن، یان دژمانن."ئەمە نیشانی دەدات کە واشنتن نایەوێت تەنها لە سنووری خۆی و هاوپەیمانە نزیکەکانییەوە فشار بەسەر ئێران دابنێت، بەڵکو دەیەوێت وڵاتانی جیهانیش رابکێشێتە ناو سیاسەتی گۆشەگیرکردنی ئێران و خنکاندنی لە باری ئابوورییەوە، بۆ دانوسان و رایزبوون بە ڕێکەوتن.
لە هەمان کاتدا، دونالد ترەمپ بەردەوامە لە هەڕەشە و هەڵوێستە توندەکانی خۆی بەرامبەر ئێران. قسەکانی لەسەر گەرووی هورمز نیشان دەدەن کە کێشەکە تەنها بە شەڕ و گەمارۆی ئابووری سنووردار نییە، بەڵکو بابەتی وزە و بازرگانیی جیهانی، بەتایبەتی گەرووی هورمزو چۆکی ناوەکی تێدایە.
گۆڕینی سیاسەتی ئەمریکا لە هێرشە سەربازییەکانەوە بۆ توندکردنەوەی گەمارۆ ئابوورییەکان، خۆی نیشانەیەکی گرنگی شکستی سیاسەتی ئەمریکایە. لە سەرەتای جەنگدا، ترەمپ باسی لەوە دەکرد کە ئێران دەبێت بگەڕێتەوە بۆ "سەردەمی چاخی بەردین"، ئەو هێرش و هەڕەشانە بە شێوەی ڕاستەوخۆ ژێرخان و توانای سەربازی و ئابووریی وڵاتەکەیان کردە ئامانج.
بەڵام لە شەڕ و گەمارۆدا، قوربانیی سەرەکی زەربەی خەڵکی مەدەنییە. لێدان لە ژێرخانی ئابووری، گرانبوونی پێداویستییە سەرەتاییەکان و دابەزینی توانای کڕین، فشارێکی زۆر گەورە لەسەر ژیانی خەڵک دروست دەکات. بۆیە ئەگەر ئامانجی گەمارۆکان فشارخستنە سەر رژێم بێت، ئەنجامەکەی دەتوانێت زیاتر لەسەر خەڵک بکەوێت تا سەرانی دەسەڵات.
کۆماری ئیسلامی وەک رژێمێکی دڕندەی سەرمایەداری لە ماوەی پێنج دەیەدا ئەزموونی گەمارۆ، جەنگ، سەرکوت، کوشتن و تیرۆری پیادەکردووە، تەنها بۆ مانەوەی دەسەڵات، پەنا بۆ ڕێگای جۆراوجۆر دەبات، بەڵام ئەم ڕابردووە نابێت ببێتە هۆی ئەوەی خەڵکی ئێران وەک بەشێک لە رژێم سەیر بکرێن؛ لە ڕاستیدا خەڵکی ئێران یەکەم کەسانن کە لە ئەنجامەکانی ئەم سیاسەتە زەرەرمەندن.

خاڵێکی گرنگ لە قسەکانی بەسەنت ئەوەیە کە فشارە ئابوورییەکان بتوانن ببنە هۆی ڕووخانی رژێم. ئەمە دەتوانێت نیشانەی ئەوە بێت کە واشنتن هەڵسەنگاندنێکی نوێی بۆ بارودۆخی ناوخۆی ئێران کردووە، هەروەها دەکرێت نیشانەی ئەوە بێت کە فشارە سەربازییەکان بە تەنیا نەیتوانیوە ئەو ئەنجامەی واشنتن دەیەوێت بەدەستبهێنێت، بە شاردنەوەی شکستەکانی سیاسەتی توندکردنەوەی گەمارۆ ئابوریەکانی گرتووەتە بەر.
ئەمریکا خۆیشی لەگەڵ قەیران و کێشەی جۆراوجۆردا بەرەوڕووە. قەرزی گشتیی زۆر گەورە، ناکۆکیی سیاسی لە ناو کۆنگرێس و ناڕەزایەتییە کۆمەڵایەتییەکان، سنووری توانای واشنتن بۆ بەردەوامبوون لە جەنگێکی درێژخایەندا نیشان دەدەن.
لە هەمان کاتدا، جەنگی بە سەر ئێران و ئەمسیاسەتە دەبێت لە چوارچێوەی گۆڕانی سیستەمی جیهاندا بخرێتە بەرچاو. جیهان لە سیستەمێکی چەندجەمسەریدایە؛ چین و ڕووسیا و هێزە ناوچەییەکان هەر یەکەیان بەرژەوەندیی تایبەتییان هەیە، بۆیە ئەمریکا ناتوانێت هەمیشە وەک تەنها جەمسەرێکی بێهاوتا بڕیار لەسەر هەموو ناوچەکە بدات، بۆیە لە جەنگیدا بەسەر ئێران تەنگەژەیەکی گەورەی بۆ دروستبووە.
شکستی ئەمریکا لە جەنگی بەسەر ئێراندا کەمێک درەنگ کەوت، بەڵام شانسی ئەوەی هەبوو کە خەڵکی ئێران لەگەڵ رژێمی دڕندە و هاری کۆماری ئیسلامیدا نین. ئەگەر کۆمەڵگایەکی نەوەد ملیۆنی وەک ئێران بە تەواوی لە پشتی رژێمکەدا بوونایە، ئەوا شکستی ئەمریکا زووتر دەبوو.
هەروەها جەنگەکە بووەتە هۆی دروستبوونی کۆمەڵێک ڕێکەوتن و هاوکاریی و کێشەی ناوچەیی لە نێوان هاوپەیمانەکانی ئەمریکا؛ لەوانە ڕێکەوتنی مەکە لەلایەن سعودیە، تورکیا و پاکستان، ڕێکەوتنی تورکیا و میسر، و هەروەها هاوکاریی ئیسرائیل، یۆنان و قوبرس لە ڕۆژهەڵاتی دەریای ناوەڕاست، کە لە ٢٠٢٦دا گرنگییەکەی زیاتر بووەو هەروەها کێشەی نێوان ئیسرائیل و تورکیا لەناو سوریادا.
تا بە کۆماری ئیسلامیی ئێران دەگەڕێتەوە ئەم دەورەیە کێشەکانی ناوخۆی زیاتر دەردەکەون، قسەکانی قالیباف توندترە لە قسەکانی پزیشکیان، و ئەمەش نیشانەی جیاوازیی هەڵوێستی ناوخۆی دەسەڵات و هێزی باڵی توندڕەوە. ئەگەر جەنگەکە ئەم باڵانەی تا ڕادەیەک لە یەکتر نزیک کردبێتەوە، ئەوا دەورەی توندکردنەوەی گەمارۆ ئابوورییەکان دەتوانێت ئەم یەکێتییە لاواز بکات و ناکۆکییە ناوخۆییەکان زیاد بکات. بە تایبەتی ئەگەر جەنگ کۆتایی بێت، چی دەبێتە بەهانە بۆ رژێم بۆ ئەوەی وەڵامی خواست و داواکارییەکانی

خەڵک نەداتەوە؟ لەو بارودۆخەدا، ئەگەری ڕووبەڕوو بوونەوەی کۆماری ئیسلامی لەگەڵ ناڕەزایەتیی ناوخۆ زیاتر دەبێت.

لە بەرامبەردا، لە چەند رۆژی رابردودا، مەیلی ئێران بۆ دانوسان لەقسەکانی سەرانیدا دەردەکەون، بۆ نموونە پزیشکیان جەختی لەوە کردووەتەوە کە دانوستان و ڕێگای سیاسی دەتوانێت باشترین ڕێگا بێت بۆ شکاندنی قەیرانی ئێستا. ئەمەش نیشانەی ئەوەیە کە فشارە ئابووری و سیاسییەکان کۆماری ئیسلامی ناچار دەکەن زیاتر بیر لە دانوستان بکاتەوە.

لە کۆتاییدا، گۆڕینی سیاسەتی ئەمریکا لە هێرشە سەربازییەکانەوە بۆ توندکردنەوەی گەمارۆ و فشارە ئابوورییەکان، نیشانەی گۆڕانێکی گرنگ لە ستراتیژیی واشنتن دەخاتەڕوو. ئەمە ئەوە نیشان دەدات کە بەردەوامبوون لە جەنگ بەو شێوەیەی لە سەرەتادا پلانی بۆ دانرابوو، ئاسان نییە و بۆیە هەوڵ دەدرێت بە فشارە ئابوورییەکان ئێران ناچار بکرێت بە دانوستان و قبوڵکردنی هەندێک مەرج.

بەڵام لە هەموو جەنگ و گەمارۆیەکدا خەڵک زۆرجار یەکەم قوربانییەکانن. گەمارۆ دەتوانێت فشار بخاتە سەر رژێم، بەڵام هەمان کات دەتوانێت بارودۆخی ژیانی خەڵک خراپتر بکات. بۆیە گرنگترین پرسیار تەنها ئەوە نییە کە کام لایەن لە جەنگدا سەرکەوتوو دەبێت، بەڵکو ئەوەشە کە ئەم قەیرانە بۆ خەڵکی ئێران و خەڵکی ناوچەکە چی بەرهەم دەهێنێت.

لە هەمان کاتدا، هەوڵە دیپلۆماسییەکان، بەتایبەتی لەلایەن پاکستانەوە، دەتوانن هەنگاوێک بن بۆ کەمکردنەوەی گرژییەکان و گەڕاندنەوەی هەردوو لایەن بۆ سەر مێزی دانوستان. بەپێی هەواڵەکانی ئەمڕۆ ٢٤ی ئاب ئەمریکا چوارچێوەیەکی توندی ئابوری بەسەر ئێراندا رادەگەیەنێت، لەکاتێکدا پاش ئەوەی لە چەند رۆژی رابردودا عاسیم مونیر، سەرۆکی سوپای پاکستان پەیوەندی بە ترامپەوە کرد، هەر ئەمڕۆ گەشتە تاران و چاوی بەسەرانی کۆماری ئیسلامی کەوت بۆ نزیکردنەوەی هەردوولا بۆ دانوسان.

لە کۆتاییدا، گەمارۆ ناتوانێ ئامانجەکانی ئەمریکا بهێنێتەدی و دانوستانیش بەبێ ڕەچاوکردنی بەرژەوەندیی خەڵک ناتوانێت ئاشتییەکی پایەدار دابین بکات. چارەنووسی ئێران و ناوچەکە بەوە پەیوەستە کە جەنگ بۆ کێ دەبێتە ئامراز، و ئاشتی بۆ کێ دەبێتە ئەنجام.

دوو هۆنـراوە بـۆ منـداڵان.. دوو هۆنراوە بـۆ منداڵان

١ ـ گەشتەکەم لەگەڵ هەور

لەگەڵ کازیوەی بەیان
بینیم دیمەنی ئاسمان
ڕەنگی شین و خۆری جوان
پەڵەی سپی هەورەکان
هەرزوو سەرنجیان بردم
هۆگری خۆیان کردم
پەڵە هەورێک هاتەخوار
کردمیە کۆڵی وەک باڵدار
بردمی بۆ ناو ئاسمان
بۆلای خۆرومانگی جوان
بردمی بۆ سەرشاران
بۆ سەر دەریا و ڕوباران
بۆسەر سەوزی دارستان
دیمەنی باخ و کوێستان
لەمر□ق و زیندەوەر
چی هەیە ؟ لەدەشت ودەر
کام شوێنە جوان و خۆشبوو
دڵ و چاوم پێی گەشبوو
هەرچەند زۆر ئاسودەبوم
بەڵام بەدڵ پەرۆشبوم
بۆشارو نیشتیمانم
بۆ هاوڕێ و کەسەکانم
وتم :سوپاس هاوڕێ گیان
هەوری جوان و میهرەبان
گەشتێکی زۆر خۆشبوو بۆم
بمبەوە بۆ شاری خۆم
خۆشمدەوێ بەدڵ و گیان
جێینا هێڵم نیشتمان.. ·

٢ـ خاڵخاڵۆکە

وەستاوم لای ئەودارە
خاڵخاڵۆكەم لێدیارە
باڵەكانی نەخشاون
هەربەوێنەی كڵاون پێیدەڵێم و□ر□ □ ب□لام
تۆ زۆر ئەزیزی لەلام
بفڕە .وەرە سەردەستم
ئەی هاوڕێی خۆشەویستم
هەرچەند بچكۆلە و وردی
بەڵام بەدەست و بردی
دەگەڕێی زۆر بەجوانی
هاوڕێی باخ و گوڵانی
شارەزای ناوماڵانی
ناسك و بێزیانی
خاڵخاڵۆكەی پڕلەخاڵ
هاوڕێی تۆم منی مناڵ
وەرە با پێكەو□ بین
گۆرانی بڵێین بۆژین
بۆسروشت و ئازادی
سرود بڵێین بە شادی..

فەرهاد ئەحمەد بەرزنجی